СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ЗА УМОВ ПАНДЕМІЇ COVID-19

О. Агрес, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-3398-0933

Ю. Томашевський, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-4039-8271

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.096>

Агрес О., Томашевський Ю. Стан та перспективи розвитку комерційних банків за умов пандемії COVID-19

Досліджено суть та значення банківської системи в економіці держави. Проаналізовано тенденції банківського сектору в умовах COVID-19, зокрема проведений аналіз динаміки зміни кількості банків в Україні показав її суттєве зменшення. Обґрунтовано, що ліквідація низки проблемних банків, з одного боку, позитивно впливає на прозорість банківської системи, а з іншого – призводить до погіршення конкурентного середовища та умов надання банківських послуг у зв'язку із суттєвим зменшенням кількості учасників банківського сектору. Проаналізовано загальні активи банківського сектору України, що надало змогу оцінити ступінь платоспроможності та ліквідності сектору, якість кредитних портфелів банків вітчизняного сектору та прибутковості їхньої роботи. Досліджено стан банківського кредитування. Окреслено роль внутрішнього фондування в сучасних умовах. Визначено, що основними джерелами фондування у банківському секторі виступають кошти на поточних, депозитних та розрахункових рахунках клієнтів, запозичення у міжнародних та вітчизняних ринків капіталу, міжбанківські кредити тощо, а переважна більшість залучених ресурсів – це кошти клієнтів. Визначено вплив пандемії на частку непрацюючих кредитів у портфелях банків. Обґрунтовано, що пріоритетним напрямом розвитку залишиться кредитування реального сектору економіки. Банки повинні сфокусуватись на активній підтримці запропонованих урядом кредитних програм для підтримки бізнесу і населення, покращанні digital-каналів для надання клієнтам доступного входу до банку, а також удосконаленні існуючих та розробці нових зручних мобільних продуктів та сервісів для населення. Розроблено рекомендації щодо мінімізації негативних наслідків COVID-19 для банківської діяльності та вдосконалення банківського сектору загалом.

Ключові слова: банківський сектор, банк, кредитування, активи банку, фондування.

Ahres O., Tomashevskiy Yu. Conditions and prospects of commercial bank development under the COVID-19 pandemic

The essence and significance of the banking system in the national economy are studied. The tendencies of the banking sector in the conditions of COVID-19 are analyzed. In particular, the dynamics of change in the number of banks in Ukraine showed their significant decrease. It is justified that liquidation of a number of troubled banks has a positive effect on the transparency of the banking system on one hand, and leads to deterioration of the competitive environment and conditions of banking services due to a significant reduction in the banking sector on the other hand. The analysis of the total assets of the banking sector of Ukraine enabled assessing the degree of solvency and liquidity of the sector, the quality of loan portfolios of banks in the domestic sector and the profitability of their work. The state of bank lending is studied. The role of internal funding in modern conditions is outlined. It is determined that the main sources of funding in the banking sector are represented by the funds on current, deposit and current accounts of customers, borrowing from international and domestic capital markets, interbank loans, etc., and the vast majority of borrowed resources are customer funds. The impact of the pandemic on the share of non-performing loans in banks' portfolios has been determined. It is substantiated that lending to the real sector of the economy will remain a priority area of development. Banks should focus on government-sponsored lending programs to support business and the public, improving digital channels to provide customers with accessible bank access, and improving existing and developing new user-friendly mobile products and services. Recommendations for minimizing the negative consequences of COVID-19 for banking activities and general improving the banking sector have been developed.

Key words: banking sector, bank, crediting, bank assets, funding.

Постановка проблеми. Банківський сектор – об'єктивний наслідок удосконалення продуктивних ресурсів суспільства та його господарських відносин. Однак йому властива висока чутливість щодо негативних процесів, які спричинені економічною та політичною нестабільністю країни, а також фінансовою кризою, що зачепила увесь світ. Тому розвиток банківської

системи, її надійність в умовах світової фінансово-економічної кризи великою мірою залежать від стану й якості діяльності центрального банку країни та банківських установ.

Пандемія COVID-19 залишила свій слід у всіх галузях національної та світової економіки. Українська економіка, перебуваючи в карантинних умовах, зазнала таких наслідків: зниження ВВП, часткового або повного припинення роботи низки підприємств, різкого росту рівня безробіття серед населення тощо. Запроваджені обмежувальні заходи найбільше позначилися на сфері послуг, роздрібній торгівлі. Проте досить відчутних негативних наслідків зазнала й банківська система України.

Дослідження цього питання є актуальним насамперед тому, що банківська система вважається найважливішою складовою вітчизняного господарства. Її ефективне функціонування значною мірою визначає темпи й масштаб економічного процвітання країни. Специфічна місія банків – здатність акумулювати потік грошових ресурсів та оптимально розподіляти їх за допомогою кредитів та інвестицій на територіальному і регіональному рівнях. Реалізація цієї місії сприяє стабільному розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню діяльності комерційних банків значну увагу приділяють як вітчизняні, так і зарубіжні вчені (У. Грудзевич [11], В. Коваленко [3], С. Кузнецова [4], Г. Пурій [9], О. Реверчук [10], Р. Слав'юк [11] та Б. Шпильовий [13]). Доцільно виокремити думку В. Коваленко, що існує необхідність розробки системи діагностики й моніторингу в антикризовому управлінні банківською системою. Проте низка питань, пов'язаних з оцінкою основних проблем, тенденцій розвитку та напрямів удосконалення банківської діяльності в Україні в час світової пандемії, є ще недостатньо опрацьованими.

Постановка завдання. Мета цього дослідження полягає у виявленні поточних тенденцій функціонування банківського сектору України під час пандемії COVID-19, аналізі його стану та розробці пропозицій щодо забезпечення стабільності цього сектору економіки.

Виклад основного матеріалу. Банківська система відзначається важливим значенням у побудові економічних взаємозв'язків на грошовому ринку. Цей факт зумовлений тим, що банк –

одна з найважливіших частин економічної структури відносно організації динаміки фінансових потоків, а вони, своєю чергою, є основою кредитної системи держави, зосереджують її основні ресурси. Банківську систему відзначають тією галуззю діяльності, яка найактивніше та найбільш динамічно відображає всі явища, як позитивні, так і негативні, що стосуються економіки [2, с. 8].

Банки являють собою невід'ємну рису сучасного грошового господарства, їхня діяльність тісно пов'язана з потребою розширеного відтворення. Перебуваючи в центрі економічного життя, обслуговуючи інтереси як виробників, так і споживачів, банки опосередковують зв'язки між промисловістю і торгівлею, сільським господарством та населенням. Завдяки своїм операціям, мікро- та макроекономічним функціям, комерційні банки є невід'ємною й основною частиною сучасного грошового господарства і господарської системи в цілому [10, с. 422]. На сьогодні банківська система України продовжує працювати у звичайному режимі. В Україні залишаються відкритими три чверті банківських відділень, при цьому майже всі банкомати безперебійно працюють. Як результат, обслуговування фізичних та юридичних осіб є можливим. Проте пандемія значно відкоригувала стан цього сектору. Під час закриття кордонів банки фактично перетворилися у локальні – з'явилися перешкоди у координації мультинаціональних банківських груп, міжнародний потік капіталу виявився обмеженим. Погіршення становища позичальників, дисбаланс державних фінансів та нестабільність політичного сектору негативно позначаються на фінансовій стійкості і банківській ліквідності.

Аналіз динаміки зміни кількості банків в Україні показав її суттєве зменшення (рис. 1).

Так, за результатами офіційних даних Національного банку України, станом на 1 січня 2021 р. в Україні функціонувало 74 банки. Слід зазначити, що Національний банк України за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб ухвалив рішення від 26 січня 2021 р. № 25-рш про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію АТ «Місто Банк» [12], тож на тепер діючими залишилися 73 банківські установи. Ліквідація низки проблемних банків, з одного боку, позитивно впливає на прозорість банківської системи, а з іншого – призводить до погіршення конкурентного середовища та умов надання банківських послуг у зв'язку із суттєвим зменшенням кількості учасників банківського сектору [9, с. 42].

Рис. 1. Динаміка зміни кількості банків в Україні.*

*Побудовано на основі джерела [6].

Таблиця

Сумарні активи українських комерційних банків у 2008–2021 рр., млн грн [5; 7]

Рік	Активи (усього)	Надані кредити	Кредити суб'єктам господарювання	Кредити фізичним особам	Резерви за активними операціями банків
1.01.2017	1256299	1005923	847092	157385	484383
1.01.2018	1336358	1042798	870302	170938	516985
1.01.2019	1360764	1118618	919054	196634	555871
1.01.2020	1494460	1033539	822020	206761	492069
1.01.2021	1822814	963664	752503	199556	375459

Детальніше стан банківського сектору України описує аналіз загальних активів банків.

Аналіз загальних активів банківського сектору України дає змогу оцінити ступінь платоспроможності та ліквідності сектору, якість кредитних портфелів банків вітчизняного сектору та прибутковості їхньої роботи (див. табл.).

Як бачимо, загальна сума активів банків станом на початок 2021 р. перевищила відповідний показник на цей же період минулого року. Варто відзначити, що впровадження карантинних обмежень у другій половині березня призвело до незначного коливання сукупності банківських активів. Люди повернули з рахунків близько 10 % валютних вкладень, однак одночасно з цим вкладення у національній валюті стрімко зросли. Досить ймовірною причиною цього є те, що населенню просто не було куди витратити кошти через закриття більшості розважальних закладів, а також чимала частина свідомо почала обмежувати витрати та заощаджувати кошти з огляду на подальшу невизначеність.

Відносно кредитування ситуація змінилася в негативний бік. Насамперед це пов'язано з тим,

що банки враховують ризик неповернення ресурсів, наданих у вигляді кредитів. Пом'якшення карантинних обмежень поступово ведуть до відновлення кредитування, але його стан суттєво відстає від докарантинного (рис. 2).

Пандемія призвела до зменшення попиту фізичних осіб на споживчі кредити, а також до переоцінки якості портфелів і формування додаткових резервів. Наслідком COVID-19 є скорочення темпів зростання гривневих кредитів з понад 30 % (станом на вересень 2017–2019 рр.) до 8,8 % (станом на вересень 2020 р.).

Комерційні банки розширюють свою співпрацю зі страховими компаніями з метою мінімізації ризиків та залучення нових клієнтів. Проте, незважаючи на наявність таких партнерів (страхових компаній), кредитна активність банків залишається все ще досить низькою, що зумовлено вузьким колом надійних позичальників, високим рівнем невизначеності розвитку економіки та завищених вартостей кредитних ресурсів [1, с. 15].

Рис. 2. Чисті гривневі кредити фізичним особам, млрд грн.*

*Згідно з даними НБУ [7].

Більшість фінансових аналітиків та дослідників банківського сектору вважає, що у 2021 р. населення частіше звертатиметься в банківські установи щодо одержання кредитів. Попри це, очікується погіршення кредитних портфелів.

Попит суб'єктів господарювання на кредити також відзначається негативною динамікою через карантинні обмеження. Зменшення потреби в запасах коштів та обіговому капіталі, а також капітальних інвестиціях призвело до зменшення сукупності наданих кредитів суб'єктам господарювання станом на вересень 2020 р. порівняно з минулим роком:

- гривневих – на 6 %;
- валютних – на 8,1 %.

У сучасних умовах велика роль покладається на внутрішнє фондування. Фондування – це використання банком залучених ресурсів для підтримки своєї основної діяльності. Основними джерелами фондування у банківському секторі виступають кошти на поточних, депозитних та розрахункових рахунках клієнтів, запозичення у міжнародних та вітчизняних ринків капіталу, міжбанківські кредити тощо. Переважна більшість залучених ресурсів – це кошти клієнтів [4, с. 53–54].

Пандемія COVID-19 внесла певні корективи в структуру фондування банків України. Попри пандемію, фондування є досить стабільним і практично повною мірою забезпечується клієнтами. Такий стан справ сприяє кращій підготовці банків до кризових явищ, ніж у періоди минулих економічних криз. Зараз банки значно менше сподівань покладають на прямі кредити від іноземних банківських установ, зокрема материнських. Також менше уваги приділяється випуску облігацій. Це означає, що банківський сектор менше залежний від зовнішнього фондування та ситуації на міжнародному ринку капіталу за рахунок внутрішнього фондування. Частка вкладів фізичних осіб та корпорацій на вересень 2020 р. становила 85 % (порівняно з 2014 р. – 60,7 %).

Частка фізичних осіб не припиняє стабільно зростати за рахунок нарощування кількості депозитів домогосподарств. У зобов'язаннях банків особливо збільшується частка вкладень у національній валюті.

Зростання кількості депозитів серед домогосподарств притаманно не лише українському банківському сектору. Така тенденція склалася і в більшості інших держав. Відплив вкладень тривав лише кілька тижнів після впровадження карантину та початку «коронавірусної» паніки, однак уже незабаром ситуація стабілізувалася і зростання обсягів депозитів продовжилося. Цей факт є надзвичайно позитивним і важливим та показує суттєву відмінність цьогорічної кризи від минулих економічних кризових ситуацій, з якими зіштовхувався банківський сектор України [2, с. 16].

Варто відзначити, що коронавірусна криза вплинула також на частку проблемних кредитів (NPL). За дев'ять місяців 2020 р. портфель проблемних кредитів становив суму 510,824 млрд грн.

Незначне скорочення цієї частки відбулося у зв'язку зі зниженням цього показника в Приватбанку зі 79,44 % до 79,24 %. Однак інші державні банки – Ощадбанк, Укрексімбанк, Укргазбанк – знизили цей показник від 47,56 % до 43,54 %. Укрексімбанк, зокрема, списав 16,6 млрд грн непрацюючих боргів, під які було сформовано 100 % резервів.

НБУ планує списання державними банками 25 млрд грн непрацюючих кредитів уже найближчим часом.

Таким чином, частка непрацюючих кредитів на вересень 2020 р. становила 45,6 % (рис. 3).

Отже, протягом перших дев'яти місяців 2020 р. сума чистого прибутку банків України – 37,6 млрд грн. Порівнюючи з аналогічними періодами минулого року, цей показник істотно знизився, а саме на 22 %. У Національному банку України відзначають, що фінансовий результат українських банків суттєво зріс за третій квартал

2020 р., однак цей показник на 20 % менший за аналогічний показник 2019 р.

Ключовим чинником, який призводить до зниження рівня фінансового результату у 2020 р., є формування резерву на випадок очікуваних збитків. Розмір сформованого резерву становить 20,9 млрд грн; порівняно із 2019 р. – 8,3 млрд грн. Підсумовуючи все викладене, станом на 1 жовтня

2020 року, зазначимо, що 62 банки із 74 існуючих виявились прибутковими та одержали чистого прибутку на суму 40,8 млрд грн, що дало змогу перекрити збитки 12 інших банків. Сума збитків становила 3,2 млрд грн. Прибуток банківського сектору України в основному забезпечений за рахунок Приватбанку, а також групою банківських формувань з іноземним капіталом, за винятком російського.

Рис. 3. Частка непрацюючих кредитів у портфелях банків.*

*Побудовано на основі даних НБУ [7].

Пріоритетним напрямом розвитку залишиться кредитування реального сектору економіки. Банки повинні сфокусуватися на активній підтримці запропонованих урядом кредитних програм для підтримки бізнесу і населення, покращанні digital-каналів для надання клієнтам доступного входу до банку, а також удосконаленні існуючих та розробці нових зручних мобільних продуктів і сервісів для населення.

Зростаючі ризики галузі та небезпека подальших непередбачуваних викликів спонукатимуть банки посилювати надійність власних програм безперервності і поновлення діяльності. Досвід попередніх криз, у тому числі «ковідної», показує, що деяким банкам слід приділити більше уваги підтримці оптимального рівня капітальних ресурсів та вдосконаленню системи корпоративного управління. Банки, які підтримували ці показники на хорошому рівні, змогли навіть в умовах карантину наростити обсяги бізнесу і прибутку.

Наступним важливим напрямом удосконалення банківської системи є розвиток IT-технологій і протидія кібершахрайству. Інноваційні засоби, до яких вдалися у 2020 р. банки і клієнти, виявили чималу кількість технічних питань, які перешкоджали успішній роботі в онлайн-режимі. Подальше зростання сервісів дистанційного об-

слуговування та забезпечення захисту даних клієнтів від шахрайських пасток потребують значних фінансових вкладень у вдосконалення IT-технологій та розробку модернізованих програмних інструментів [11, с. 142–143].

Серед перспективних напрямів розвитку продуктів банківської системи можна виділити збільшення обсягів кредитування і банківського фінансового лізингу, вдосконалення та спрощення дистанційних сервісів для бізнесу, мобільний банкінг для населення, співпрацю з фінансово-технічними компаніями та нарощування банківських крос-продажів.

Задля повноцінної стабілізації та раціонального функціонування банківської системи України варто працювати в таких стратегічних напрямках:

- укрупнення установ банків через злиття та поглинання. Як наслідок, окремі банки і банківська система загалом отримають змогу збільшити сукупні активи. Цей напрям удосконалення відображений у державній стратегії щодо «50 ведучих банків України»;

- державний контроль за діяльністю банків, спрямований на обмеження можливості відмивання коштів [8, с. 218];

- удосконалення законодавчої бази з метою відділення Національного банку України від провладного впливу;

– впровадження інноваційних автоматизованих систем онлайн-банкінгу із залученням європейського досвіду. Це надзвичайно важливий напрям, враховуючи сучасні реалії, що дозволить зменшити навантаження відділень клієнтами, а також полегшить проведення кредитних, касових та валютних операцій;

– запровадження привабливих депозитних програм з метою залучення додаткового капіталу;

– підвищення відповідальності керівників комерційних банків щодо виконання зобов'язань перед клієнтами;

– просування банків на міжнародні фінансові ринки за рахунок відкриття філій банків тощо. Ці заходи сприятимуть залученню іноземних інвестицій.

Впровадження цих заходів допоможе зробити вітчизняну банківську систему більш конкурентоспроможною, а також підвищити рівень довіри серед громадян.

Висновки. COVID-19 докорінно змінив життя усього світу, істотно вплинув на економіку, політику та існування всіх країн загалом. Не стала винятком і банківська сфера, яка також вимушено та швидко вчилася працювати відповідно до нових правил і тимчасових стандартів. Карантин, дистанційна робота та впроваджені заходи безпеки призвели до радикального коригування підходів до обслуговування клієнтів у відділеннях, а також залишили слід на моделі поведінки клієнтів.

Під час вимушених обмежень, спричинених пандемією, велика частка клієнтів перейшла на дистанційне обслуговування. Банки зуміли за короткий період вдосконалити власні digital-канали та представити для своїх клієнтів надійні онлайн-сервіси. Сучасні мобільні продукти набрали значної популярності серед споживачів банківських послуг [13, с. 140].

Після початку пандемії надзвичайно важливим завданням для банківської системи було не зупинити кредитування суб'єктів господарювання та фізичних осіб. Варто відзначити суттєву допомогу банкам та бізнесу з боку НБУ та уряду, які вчасно розробили різноманітні програми. Щоб підтримати ліквідність банків, НБУ впровадив такі інструменти: рефінансування довгострокових кредитів періодом до п'яти років з урахуванням плаваючої облікової ставки НБУ; реалізація програми підтримки представників малого бізнесу «Доступні кредити 5–7–9 %», впровадження портфельних гарантій для малого та середнього бізнесу, а також урядової пільгової іпотеки.

Так, банківська система України гідно витримала тиск пандемії у 2020 р. Однак і 2021 р.

однозначно не буде легким для світової та української банківської сфери. Задля подальшого розвитку постануть нові виклики та завдання.

Отже, аналізуючи поточну ситуацію та вищенаведену інформацію, робимо висновок, що банківська система України є загартованою та стабільною, однак залишається досить вразливою у разі виникнення непередбачуваних шоків і невизначених подій, подібних до пандемії COVID-19. У 2021 р. важливо поновити активну співпрацю з МВФ, вирішити спірні питання і подолати перешкоди для надання чергових кредитних траншів.

Бібліографічний список

1. Агрес О. Г., Томашевський Ю. М. Bancassurance як вигідна модель співпраці банків і страхових компаній. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2020. Вип. 5. С. 13–21.
2. Громадська організація «Центр прикладних досліджень» Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні. Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України. Київ, 2020. Липень. С. 24.
3. Коваленко В. В., Крухмаль О. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи: монографія. Суми: УАБС НБУ, 2007. 198 с.
4. Кузнецова С. А. Банківська система: у схемах і таблицях: навч. посіб. / Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. Дніпропетровськ, 2012. 320 с.
5. Мінфін. Активи банків України (2008–2021). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/> (дата звернення: 14.03.2021).
6. Мінфін. Кількість банків в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/2021/> (дата звернення: 14.03.2021).
7. Національний банк України: офіц. сайт. URL: <https://old.bank.gov.ua/> (дата звернення: 14.03.2021).
8. Полторак А. С., Паламарчук В. Ю. Особливості гарантування безпеки об'єднаного світового фінансового простору. *Modern Economics*. 2020. № 20. С. 215–225.
9. Пурій Г. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України. *Фінансовий простір*. 2017. С. 41–45.
10. Реверчук О. Банківський сектор та його структура в Україні. *Formation of market economy в Україні*. 2009. Вип. 19. С. 420–424.
11. Розвиток банківської системи України: монографія / У. Я. Грудзевич та ін.; за заг. ред. Т. С. Смовженко, Р. А. Слав'юк. Київ: УБС НБУ, 2010. 462 с.
12. Укрінформ. НБУ ухвалив рішення ліквідувати «Місто Банк». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3179022-nbu-uhvaliv-risenna-likviduvati-misto-bank.html> (дата звернення: 15.03.2021).
13. Шпильовий Б. В. Основні інструменти забезпечення фінансової безпеки банків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 10, ч. 2. С. 139–142.

Стаття надійшла 23.03.2021